

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство переживає період різких соціальних і економічних змін, зростаючої міграції населення, в зв'язку з чим актуалізується проблема самотності. Для людини стають характерними ситуації втрати роботи, зміни рівня життя, порушення соціальних, міжособистісних, родинних зв'язків, що спричинює недовіру сьогодення. Наслідки вимушених змін способу життя виявляються у зростанні таких психологічних проявів як підвищення рівня психоемоційної напруги, поширення тривоги, агресії, страху перед майбутнім, невпевненості, незадоволеності життям, депресії, що сприяє виникненню переживання самотності. Актуальність роботи також зумовлена необхідністю розробки теоретичного підґрунтя до вивчення переживання самотності, її особливостей, структури та функцій, що забезпечить краще розуміння особистістю своїх переживань, вміння керувати своїми психоемоційними станами й адаптуватися в суспільстві.

З найдавніших часів філософи різних епох намагалися дати визначення феномену самотності, розібратися в її особливостях, знайти шляхи і способи долання, або обґрунтувати її необхідність (М.О. Бердяєв, М. Бубер, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Г. Торо, С. Франк, М. Хайдеггер, А. Шопенгауер).

Проглядаючи проблему самотності в історичній ретроспективі, слід відмітити, що неоднозначність змісту самотності пояснюється різними підходами до її вивчення. Залежно від наукових підходів дослідників самотність розглядається як: стан (Г.С. Абрамова, О.О. Бодальов, Р. Вейс, С.Л. Вербицька, О.Б. Долгінова, Г.С. Корчагіна, К. Рубинстайн, Ф. Шейвер, Дж. Янг та ін.); процес (Б.С. Алішев, Г.М. Тіхонов, Г.Р. Шагівалеева, Н.В. Шитова); механізм адаптивної зворотної реакції (Дж.Фландерс); почуття (С.В. Бакалдин, Д. Гев, М. Клейн, І.С. Кон, В.Г. Лашук); відчуття (Г. Зилбург, О.В. Лазарьянц, Н.Л. Смакотіна, М.Е. Телешевська, М. Фергюсон); емоційне переживання (І.В. Бабанова, Ф.Ю. Василюк О.В. Данчева, О.М. Коротєєва, Д.О. Леонтєв, Х. Лопата, У. Садлер, О.П. Саннікова, В.І. Сіляєва, І.М. Слободчиков, Ю.М. Швалб, О.Я. Чебикін); риса особистості (Е. Сігельман, Д. Рассел, Ф. Фромм-Рейхман, О.П. Саннікова). У роботах представників різних наукових шкіл можна виділити дві тенденції переживання самотності: з одного боку, це явище розуміється як деструктивне для особистості, з іншого – вважається необхідним етапом самопізнання, самовизначення (С.Л. Вербицька, Д. Віннікотт, Ж.П. Вірна, М.О. Давидов, О.Б. Долгінова, І.С. Кон, С.Г. Корчагіна, Л.В. Кузнецов, В.І. Лебедев, Д.О. Леонтєв, С.Д. Максименко, Є.В. Неумоева, Є.М. Осін, Є.Є. Рогова, Н.В. Самоукіна, І.М. Слободчиков, Н.В. Хамітов), в яких розглядається позитивний аспект феномену самотності, акцентується увага на необхідності зміни ставлення до самого феномену. Проте, слід відмітити дефіцит психологічних досліджень, спрямованих на теоретико-емпіричне вивчення *схильності* особистості до переживання самотності, як усталеної риси особистості зі специфічним психологічним змістом, структурою, функціями та індивідуально-психологічними проявами. Отже, актуальність предмету

дослідження, недостатня теоретична розробленість цієї проблематики та її практичне значення зумовили вибір теми дисертаційної роботи – «Індивідуально-типологічні особливості схильності особистості до переживання самотності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематикою науково-дослідної роботи кафедри загальної та диференціальної психології «Особистісне зростання психолога, педагога на етапі професійного навчання: диференціально-психологічний аналіз» (номер держреєстрації № 0114U000016), що входить до тематичного плану Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Тема дисертації затверджена Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол № 3 від 30.10.2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23.12.2014 р.).

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричній верифікації структурно-функціональної організації переживання самотності як стійкої властивості особистості.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми переживання самотності як психічного стану і як властивості особистості (стійкої схильності до переживання самотності); визначити психологічний зміст феномена, розробити теоретичну структурну схему схильності особистості до переживання самотності з позиції континуально-ієрархічного підходу, експлікувати та описати покомпонентний склад її показників; визначити психологічні чинники та властивості особистості, що супроводжують прояви схильності до переживання самотності.

2. Розробити дослідницьку програму емпіричного дослідження; створити оригінальний психодіагностичний інструментарій для діагностики різномірних показників схильності особистості до переживання самотності та здійснити добір адекватних меті та завданням психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення властивостей особистості гіпотетично пов'язаних з переживанням самотності.

3. Виявити характер співвідношення показників схильності до переживання самотності з властивостями особистості, що супроводжують її прояви.

4. Дослідити індивідуально-психологічні особливості та прояви самотності осіб з домінуванням її певного типу.

Об'єкт дослідження – феномен схильності особистості до переживання самотності.

Предмет дослідження – індивідуально-типологічні особливості схильності до переживання самотності.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали принцип системно-структурного підходу до розуміння особистості (Б.Г. Ананьєв,

В.О. Ганзен, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, О.П. Саннікова та ін.); принципи психологічної детермінації (К.О. Абульханова-Славська, І.С. Кон, Ю.Б. Максименко, О.Я. Чебикін та ін.); основи диференційно-психологічного підходу та фундаментальні праці з індивідуальних відмінностей (А. Анастасі, Є.П. Ільїн, В.Д. Небиліцин, Б.М. Теплов, В.Д. Шадріков та ін.); положення про особистість як про активний суб'єкт діяльності (А.В. Брушлінський, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, С.М. Симоненко, Л.А. Снігур, А.В. Фурман та ін.); континуально-ієрархічний підхід дослідження структури особистості та її властивостей (О.П. Саннікова), положення щодо самотності як соціально-психологічного феномена (С.В. Вербицька, С.Г. Корчагіна, Ж.В. Пузанова, І.М. Слободчиков, Л.І. Старовойтова); підходи, що розкривають психологічні чинники та детермінанти переживання самотності (В.В. Абраменкова, Ж.П. Вірна, О.Б. Долгінова, Н.С. Корнющенко-Єрмолаєва, С.Г. Корчагіна, О.В. Кузнєцова, В.С. Мухіна, В.О. Петровський, Н.М. Подоляк, С.Л. Рубінштейн, О.І. Санніков, Н.Ю. Хрящева, Р. Koch, A. Rokach, M. Seeman, J. Younger та ін.), концепції особистісного змінювання і самозмінювання (П.В. Лушин, Д.О. Леонтьєв, Д.В. Лущикова, О.П. Саннікова, К. Роджерс).

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні використано систему методів, що включає: теоретичний аналіз літератури з обраної наукової проблеми; методи анкетування, опитування (усне та письмове), тестування; статистичні методи обробки даних із використанням комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows (кореляційний аналіз, факторний аналіз, параметричний критерій t-Ст'юдента); метод якісного аналізу обробки емпіричних даних (контент-аналіз, метод самозвітів, метод «асів», метод «профілів»).

Комплекс психодіагностичних методів і процедур дослідження складається з двох блоків: а) для вивчення показників схильності до переживання самотності відповідно до вимог психометрики у співавторстві з науковим керівником розроблено комплекс психодіагностичних методик: «Самооцінка актуального стану переживання самотності», «Експрес-діагностика переживання самотності за допомогою дименціональних шкал», «Диференціальна діагностика схильності особистості до переживання самотності» (ДИСПС), «Функціональна спрямованість переживання самотності» (ФСПС); б) методики, що спрямовані на діагностику широкого спектру властивостей особистості, що за теоретичним припущенням пов'язані зі схильністю до переживання самотності: Фрайбургський особистісний опитувальник (FPI), методика «Я-структурний тест» (Г. Аммон), тест «Смисложиттєві орієнтації» (Д.О. Леонтьєв), «Тест життєстійкості» (Д.О. Леонтьєв, О.І. Расказова), «Тест-опитувальник соціальної адаптивності» (О.П. Саннікова, О.В. Кузнєцова); тест-опитувальник «Схильність до самозмінювання» (О.П. Саннікова, Д.В. Лущикова), «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф), методика «Шкала часової перспективи (Ф. Зімбардо), методика «Стиль саморегуляції поведінки» (В.І. Моросанової).

Емпіричне дослідження проводилося протягом трьох років (2015-2017), до якого було залучено 1023 особи – студенти та слухачі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Одеського національного політехнічного університету та Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка у віці від 20 до 45 років.

Наукова новизна результатів:

- вперше обґрунтовано розуміння схильності до переживання самотності як складної, багаторівневої, цілісної властивості особистості, яка характеризується стійким комплексним відчуттям про недолік, недостатність позитивно забарвлених контактів, боязнь їх втрати, що виявляється у власних емоційних, когнітивних та поведінкових репрезентаціях;

- теоретично експліковано й емпірично досліджено психологічні компоненти схильності до переживання самотності: *формально-динамічні*, що відображають динаміку та перебіг ознак (потреба у самотності, ініціативність у виникненні переживання самотності, широта розповсюдження у різні сфери життєдіяльності, легкість виникнення переживання самотності, усталеність, виразність прояву переживання самотності); *якісні* компоненти, що відбивають психологічну сутність схильності до переживання самотності (емоційний, когнітивний, конативно-регулятивний), *змістово-особистісні* (психофізіологічний, мотиваційний, рефлексивно-аналітичний, адаптивно-захисний) та *соціально-імперативні* (установчий показник, що відбиває уявлення про самотність та її прояви з позицій релігії, національної культури, традицій, соціального середовища тощо); обґрунтовано та виокремлено типи схильності особистості до переживання самотності: за домінуванням одного з якісних компонентів – «емоційний», «когнітивний», «конативно-регулятивний», в залежності від функціональної спрямованості переживання самотності – «самотворчий», «адаптивний» і «саморуїнливий»;

- розширено та доповнено знання про психологічну сутність переживання самотності, розширено та поглиблено зміст зазначеного феномена у контексті його взаємозв'язків з властивостями особистості та доповнено уявлення про психологічний портрет осіб з різним типом переживання самотності;

- набуло подальшого розвитку знання про самотність як властивість особистості та про її індивідуально-типологічні прояви.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у створенні комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення схильності до переживання самотності, та її функціональну спрямованість та широкого кола властивостей особистості, що пов'язані з даним феноменом. Комплекс містить як традиційні валідні та надійні методики і процедури, так і оригінальні, що були спеціально розроблені (у співавторстві) для діагностики показників схильності до переживання самотності (ДИСПС), функціональної спрямованості (ФСПС). Результати апробації цих методик засвідчують можливість їх використання як в наукових, так і в практичних цілях.

Результати дослідження були впроваджені у навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка впровадження № 615 від 15.06.2018 р.), Одеського національного політехнічного університету (довідка впровадження № 968 від 23.05.2018 р.), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка впровадження №1-1/656 від 26.09.2018 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (довідка впровадження № 2339/26 від 17.09.2018 р.).

Особистий внесок автора в роботах, які були виконані у співавторстві. Автором узагальнено стан проблеми, систематизовано теоретичні дані, що пояснюють структуру схильності особистості до переживання самотності, її функціональну спрямованість; виокремлено покомпонентний склад показників переживання самотності; взято участь у розробці теоретичного конструкту методик; здійснено постановку проміжних дослідницьких завдань на різних етапах створення та апробації оригінального психодіагностичного інструментарію. Автором самостійно зібрано емпіричні дані, проведено математично-статистичну обробку та інтерпретацію отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження презентовано та обговорено на III Міжнародній науковій конференції «Стиль життя і безпека сучасної людини» (Сталева Воля, Польща, 2014); Міжнародній науковій конференції «Безпека та здоров'я в умовах соціальних змін» (Сандомир, Польща, 2014); Міжнародній науковій конференції «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014; 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «Science and education a new dimension» (Будапешт, Відень, 2016); III Всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2014); Науково-практичній конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018); на щорічних аспірантських семінарах Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2014–2018); на засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, на засіданнях наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2018).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 17 публікаціях, з них: 5 статей, що були опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні, 2 авторських свідоцтва, 9 статей у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 319 сторінок комп'ютерного тексту. Основний текст дисертації – 188 сторінок. Робота містить 20 таблиць, 20 рисунків, 9

додатків. Список використаних джерел включає 304 найменувань, з яких 44 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, що вивчається, доцільність її наукового дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження; надано перелік використаних методів та психодіагностичних методик; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; надані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації; наведено дані щодо обсягу та структури роботи.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження індивідуально-типологічних особливостей переживання самотності»* здійснено теоретичний аналіз підходів щодо розуміння переживання самотності в історичному та сучасному контекстах, розглянуто поняття «самотність» у системі споріднених понять; розглянуто наукові уявлення про структуру феномену; експліковано та описано покомпонентний склад формально-динамічних та якісних показників схильності до переживання самотності в контексті континуально-ієрархічного підходу; проаналізовано функції (функціональна спрямованість) переживання самотності; та на цих засадах розроблено структурну схему схильності особистості до переживання самотності; надано теоретичний аналіз співвідношення переживання самотності з широким спектром властивостей особистості, виявлено коло рис особистості, що аранжують її прояви.

Аналіз наукових джерел показав, що проблема самотності викликала інтерес в усі історичні періоди розвитку науки. Перші згадки про самотність простежуються в філософських трактатах Аристотеля, М. Аврелія, Епіктета, Конфуція, Платона, Сенеки, де самотність розглядається як невід'ємна частина суспільного існування. Екзистенційне розуміння самотності відображено в роботах А. Камю, К. Мустакаса, Ф. Ніцше, Б. Паскаля, Ж.П. Сартра, В. Франкл, А. Шопенгауера, І. Ялом, котрі дотримувались тези про неодмінність, неминучість самотності, глобальності цього переживання і її вирішальне значення для розвитку особистості.

Філософські погляди стали підґрунтям у дослідженні самотності в межах психологічного дискурсу. В сучасній психологічній науці значна увага дослідників прикута до вивчення рис характеру, що сприяють виникненню переживання самотності (С.В. Бакалдин, Є.М. Заворотних, В.С. Мухіна, Ж.В. Пузанова, Є.Є. Рогова, Г.Р. Шагивалєєва), індивідуально-психологічних якостей самотніх людей (О.Б. Долгінова, О.В. Неумоева), вікових (О.Р. Кірпіков, О.М. Коротеєва, О.В. Лазарянц, В.Г. Лашук, О.Н. Мухіярова, І.М. Слободчиков) та гендерних особливостей (О.Я. Грановська, Н.Є. Завацька, М.О. Кандиба, Л.Ю. Левченко, О.В. Пагава, В.І. Сіляєва, Н.О. Хамітов, Ю.М. Черепухін, Н.В. Шитова), до виділення рис особистості, що супроводжують стан самотності (С.Л. Вербицька, О.Р. Кірпіков, О.М. Коротеєва, Д.О. Леонтьєв, Н.О. Олійник, Є.М. Осін), до визначення ступеня її тяжкості як стану, що ідентифікований з негативними емоціями,

деструктивними наслідками, депресією (О.Б. Долгінова, С.Г. Корчагіна, О.Г. Лосієвська, М.М. Мовчан, І.М. Цимбалюк), способами опанування самотності (О.В. Лазарянц, Д.О. Леонт'єв, О.Н. Мухіярова, Р.М. Ткач).

Теоретичний аналіз літератури дозволив виділити два основних напрямки в дослідженні детермінант самотності: ситуаційний, в межах якого розглядаються ситуації, що сприяють виникненню самотності та особистісний, в рамках якого вивчаються особистісні властивості самотніх людей. Оскільки ситуаційні фактори різноманітні і завжди виступають як зовнішні умови прояву психологічних явищ, психологами приділяється більше уваги особистісним чинникам, тобто пошуку комплексу рис або окремих властивостей, яскрава виразність яких створює у людини схильність до переживання самотності.

В даному дослідженні для вивчення індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності ми спиралися на континуально-ієрархічний підхід до структури властивостей особистості запропонований О.П. Санніковою, що заснований на принципах системності (цілісність), структурності (внутрішня організація структурних рівнів); інтегральності (взаємозв'язки між одно- і різнорівневими компонентами), дименціональності (безперервності), детермінізму (причинна зумовленість подій). З цих позицій особистість презентується як макросистема, котра складається з різнорівневих, взаємосяжних підсистем, що мають специфічні характеристики.

У контексті континуально-ієрархічного підходу **схильність до переживання самотності** розглядається як складна, багаторівнева, цілісна властивість особистості, яка виявляється у власних емоційних, когнітивних, поведінкових репрезентаціях та характеризується стійким комплексним відчуттям про недостатність позитивно забарвлених контактів, або боязнь їх втрати та знецінення іншими людьми.

Макроструктура схильності особистості до переживання самотності, що створена на засадах континуально-ієрархічного підходу (за О.П. Санніковою) презентовано на рис. 1.

Теоретично встановлено, що самотність, пов'язана з такими характеристиками особистості як: замкненість, зосередженість на власному внутрішньому світі, тривожність (К. Андерсон, В. Джонс, В.М. Куніцина, С.І. Сіляєва, Р. Хобс), рівень самооцінки (М. Міцелі, Б. Мораш, Л. Пепло, А.Г. Гізатуліна, О.Н. Мухіярова, Н.О. Олійник), сором'язливість (Ф. Зімбардо), схильність до депресивних станів (Р. Зіллер, Д. Майерс, П. Пілконіс, Дж. Гірвельд, Л. Хорвіц, Р. Френч, К. Андерсон), інтроверсія (В.М. Куніцина, Г.Р. Шагівалеева), песимізм (П.К. Лунт, А. Rokach, Т. Orzeck), агресивність (І.Л. Шелехов, О.С. Федчишина), ворожість (В.Р. Більданова, Дж. Мур), невротичність, дратівливість, емоційна лабільність (О.Б. Заворотних), нарцисизм, манія величі (А. Легле, Г. Зілбург), асертивністю (Н.М. Подоляк, О.І. Санніков) тощо.

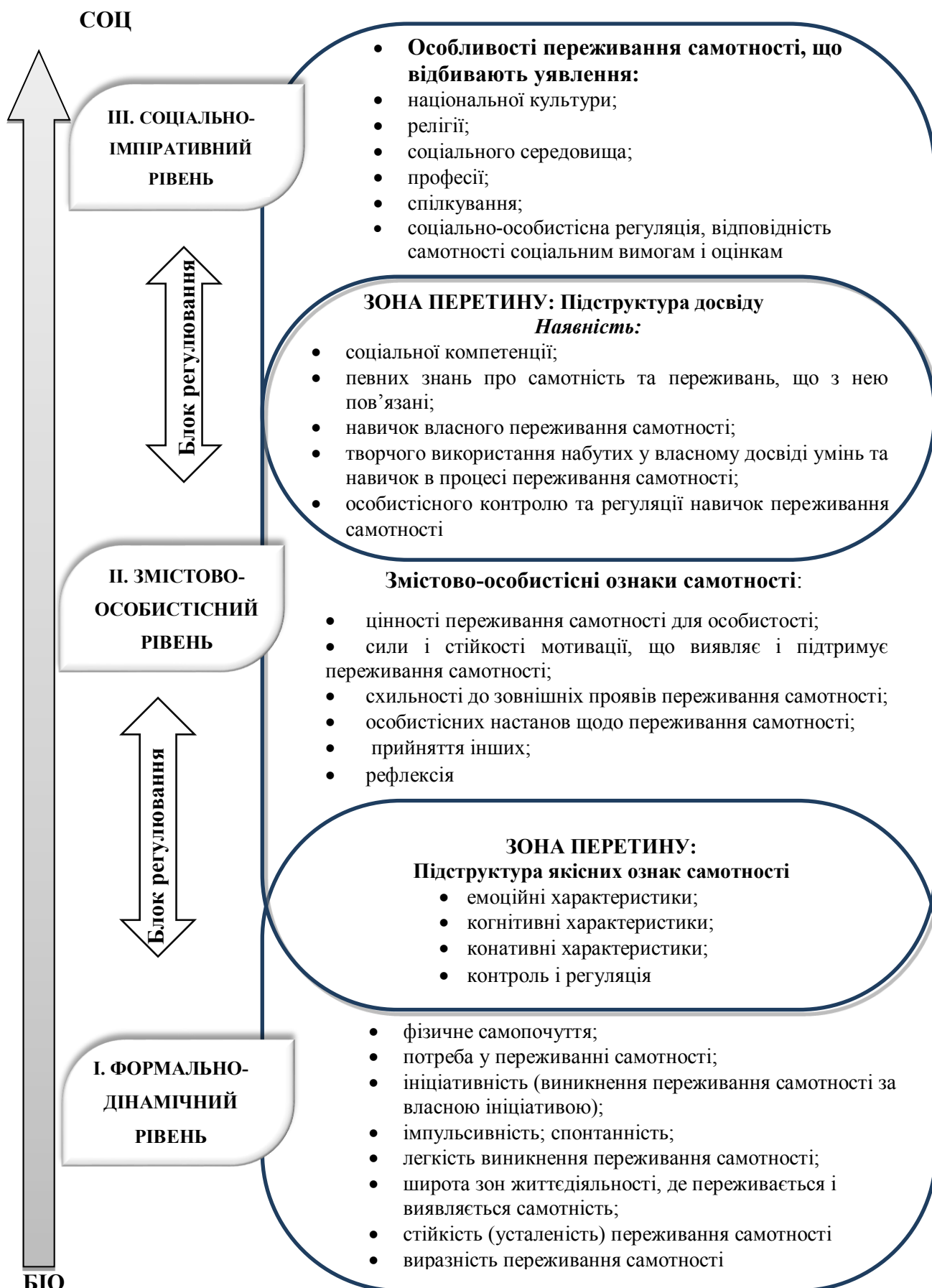

Рис. 1. Структурна схема схильності особистості до переживання самотності (за континуально-ієрархічним підходом О.П. Саннікової)

Матеріали цього розділу стали орієнтиром у виборі психодіагностичного інструментарію при вивченні схильності особистості до переживання самотності та широкого спектру рис особистості, що за даними літературних джерел аранжують її індивідуально-психологічні прояви.

У другому розділі «Програма емпіричного дослідження індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності» викладено програму та етапи емпіричного дослідження; обґрунтовано вибірку основного емпіричного дослідження (561 особа) та вибірку (462 особи). Визначено комплекс методів, методик та комплекс дослідницьких процедур, спрямованих на діагностику показників схильності до переживання самотності та рис особистості, що гіпотетично супроводжують її прояви. Надані результати стандартизації та апробації комплексу оригінальних методик, що діагностують показники формально-динамічного, якісного, змістового та соціально-імперативного рівнів структури схильності до переживання самотності та її функціональної спрямованості.

Попередньо за допомогою контент-аналізу анкет і творів-самозвітів, опитування (студентів, аспірантів, викладачів та професійних психологів), уточнено склад та психологічний зміст експлікованих показників схильності до переживання самотності кожного рівня. Формально-динамічний рівень презентований *психофізіологічним* показником (зміни в фізіологічних, організмичних відчуттях, що виникають при переживанні самотності), *потребою* в самотності, *ініціативністю* у виникненні переживання самотності, *широтою* розповсюдження переживання самотності у різні сфери життєдіяльності, *легкістю* виникнення суб'єктивної самотності, чутливістю до самотнього ситуацій, *стійкістю* (усталеністю) нестійкість переживання самотності, *виразністю* переживання самотності. Якісний рівень схильності до переживання самотності презентовано *емоційним* показником (палітра афективних репрезентацій переживання самотності), *когнітивним* (різноманітність міркувань при переживанні самотності, зосередження на думках про покинутість, відчуженість тощо), *конативно-регулятивним* (ступінь контролю за емоційними, когнітивними, поведінковими проявами переживання самотності). Змістово-особистісний рівень презентовано *мотиваційним* показником (бажання-небажання особистості до періодичного, або постійного переживання самотності), *рефлексивно-аналітичним* (здатність особистості до аналізу причин і наслідків самотності, аналізу власної поведінки, ситуації, що спричинила переживання самотності), *адаптивно-захисним* (активне або пасивне управління ситуацією, діями при переживанні самотності), *установчим* (готовність-неготовність суб'єкта до переживання самотності, відображає позитивне ставлення до нього, прийняття ситуації).

Відповідно до вимог психометрики (у співавторстві) розроблено комплекс психодіагностичних методик дослідження схильності особистості до переживання самотності: тест-опитувальник «Диференціальна діагностика схильності до переживання самотності» (ДИСПС)», процедура «Експрес-діагностика переживання самотності за допомогою дименціональних шкал»,

тест-опитувальник «Функціональна спрямованість переживання самотності (ФСПС) та методика «Самооцінка переживання самотності». До вибірки стандартизації російськомовної версії тест-опитувальника «Диференціальна діагностика схильності до переживання самотності» було залучено 217 студентів очної та заочної форми навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Вибірка стандартизації україномовного опитувальника – 245 осіб і проводилась на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Результати апробації оригінальної методики довели її високу надійність і валідність, що свідчать про можливість її застосування як у наукових, так і у практичних цілях.

Здійснено розробку комплексу адекватних меті та завданням дослідження психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення широкого спектру властивостей особистості, котрі гіпотетично пов'язані з переживанням самотності та аранжують її прояви.

У третьому розділі *«Результати емпіричного дослідження індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності»* презентовано емпіричні данні, що розкривають характер взаємозв'язків схильності до переживання самотності та широкого спектру властивостей особистості, що закономірно пов'язані між собою. Викладено результати групування показників, що вивчаються, методом факторного аналізу. Презентовано результати якісного аналізу (метод «асів», «профілів»): виявлені типи переживання самотності, що ґрунтуються на якісно-кількісному поєднанні її компонентів та на показниках функціональної спрямованості; наведено результати вивчення індивідуально-психологічних особливостей схильності до переживання самотності.

Емпірично встановлено взаємозв'язки різнорівневих показників схильності до переживання самотності з спектром рис особистості. Що вивчаються. Результати кореляційного аналізу показали наявність значимих (переважно на 1% рівні) додатних зв'язків між показниками переживання самотності та показниками властивостей особистості, що супроводжують її прояви, а саме: Я-функції (деструктивні та дефіцитарні: агресія, тривога, нарцисизм, внутрішнє та зовнішнє Я-обмеження), шкалами методики FPI – невротичність, депресивність, роздратованість, емоційна лабільність, сором'язливість. Встановлено від'ємні зв'язки на високому рівні значущості показників схильності до переживання самотності з показниками: психологічного благополуччя (позитивні стосунки, автономія, керування середовищем, особистісне зростання, цілі в житті, самоприйняття, осмисленість життя, відкритість новому досвіду); сенсожиттєвих орієнтацій (цілі в житті, результативність, локус контролю Я, осмисленість життя); життєстійкості (залученість, контроль та прийняття ризику); часовою перспективою (негативне минуле, гедоністичне і фаталістичне теперішнє); соціальною адаптивністю (широта охоплення сигналів соціуму, готовність змінюватися, готовність до конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач, готовність до вчинення дій, спрямованих на досягнення мети);

показниками стилів саморегуляції поведінки (планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, гнучкість, самостійність); самозмінюванням (прийняття самозмінювання, схильність до аналізу самозмінювання, схильність до дій, спрямованих на самозмінювання, відкритість новому досвіду, чутливість до стимуляторів самозмінювання). Отримані результати свідчать про взаємовплив означених рис на схильність до стійкого переживання самотності, її функціональної спрямованості.

Факторний аналіз простору показників усіх досліджуваних властивостей особистості методом головних компонент (Varimax-обертання із нормалізацією значень) дозволив згрупувати їх у п'ятифакторну модель, що охоплює найтиповіші та найхарактерніші ознаки переживання самотності. Усі фактори є біполярними: фактор I – «схильність до переживання самотності – адаптивність», фактор II – «баланс афекту – автономія», фактор III – «деструктивний нарцисизм – конструктивне внутрішнє обмеження Я», фактор IV – «стиль саморегулювання поведінки» – «самотність як життєвий вибір», фактор V – «екстраверсія – прийняття самотності».

Використання якісного аналізу (метод «профілів») дозволило вивчити психологічні характеристики груп осіб з різними типами переживання самотності. Із загальної вибірки (546) з використанням методу «асів» виділено групи осіб з високими (Сmax, n=130) і низькими (Сmin, n=132) значеннями загального показника схильності до переживання самотності, що презентують полімодальні типи. Мономодальні типи схильності особистості до переживання самотності (за домінуванням кожного показника окремо): з високим рівнем схильності до емоційного типу самотності (СЕ, n=49), когнітивного (СКг, n=41), контрольного-регулятивного (СК-Р, n=48) типу переживання самотності. Функціональна спрямованість представлена самотворчим (СТ, n=11), адаптивним (СА, n=15), саморуйнівним (СР, n=10) типами переживання самотності.

Для ілюстрації розглянемо більш докладно співвідношення показників схильності до переживання самотності та Я-функціями (за Г. Аммоном). В контексті даного дослідження було висунуте припущення, що при нормальному розвитку функції «Я» можуть позитивно розширювати можливості особистості, сприяти її інтеграції (розвитку Я-ідентичності), забезпечувати оптимальну адаптацію до середовища, тобто мати конструктивний характер. З іншого боку, сформовані особливим чином функції «Я» можуть деформувати структуру особистості, дезінтегрувати процес становлення Я-ідентичності, привести до дезадаптації, тобто діяти деструктивно, або перешкоджати становленню особистості, необхідної диференціації психічних функцій, знижувати інтенсивність динамічних міжособистісних взаємодій і тим самим породжувати функціональний дефіцит. Сформованість Я-функцій особистості досліджено за допомогою «Я-структурного тесту» (Г. Аммона).

На рис. 2 і 3 презентовані результати дослідження специфіки Я-функцій представників груп осіб з різним типом схильності до переживання самотності.

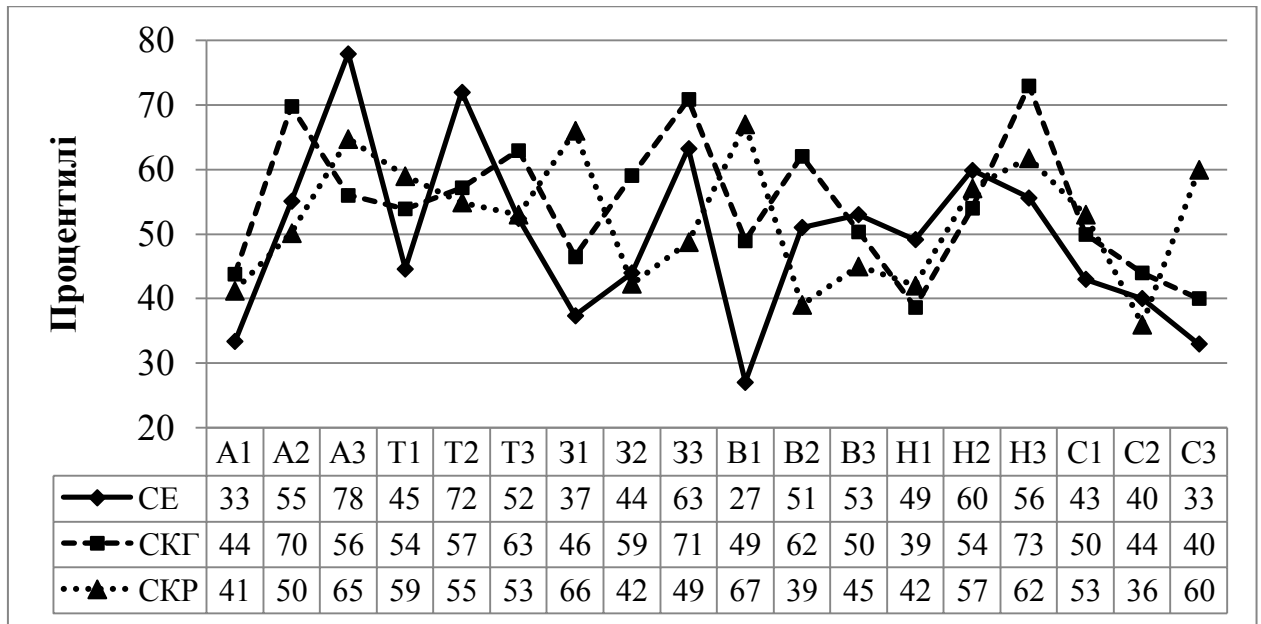

Рис. 2. Профілі Я-функцій груп осіб з моноmodalьним типом схильності до переживання самотності

Примітка. 1) Типи самотності: SE – емоційний, СКГ – когнітивний, СКР – контрольно-регулятивний. 2) Тут і на рис. 3 умовні скорочення показників Я-функцій: агресія (A₁ – конструктивна, A₂ – деструктивна, A₃ – дефіцитарна); тривога (T₁ – конструктивна, T₂ – деструктивна, T₃ – дефіцитарна); внутрішнє Я-обмеження (B₁ – конструктивне, B₂ – деструктивне, B₃ – дефіцитарне); зовнішнє Я-обмеження (З₁ – конструктивне, З₂ – деструктивне, З₃ – дефіцитарне); нарцисизм (H₁ – конструктивний, H₂ – деструктивний, H₃ – дефіцитарний); сексуальність (C₁ – конструктивна, C₂ – деструктивна, C₃ – дефіцитарна).

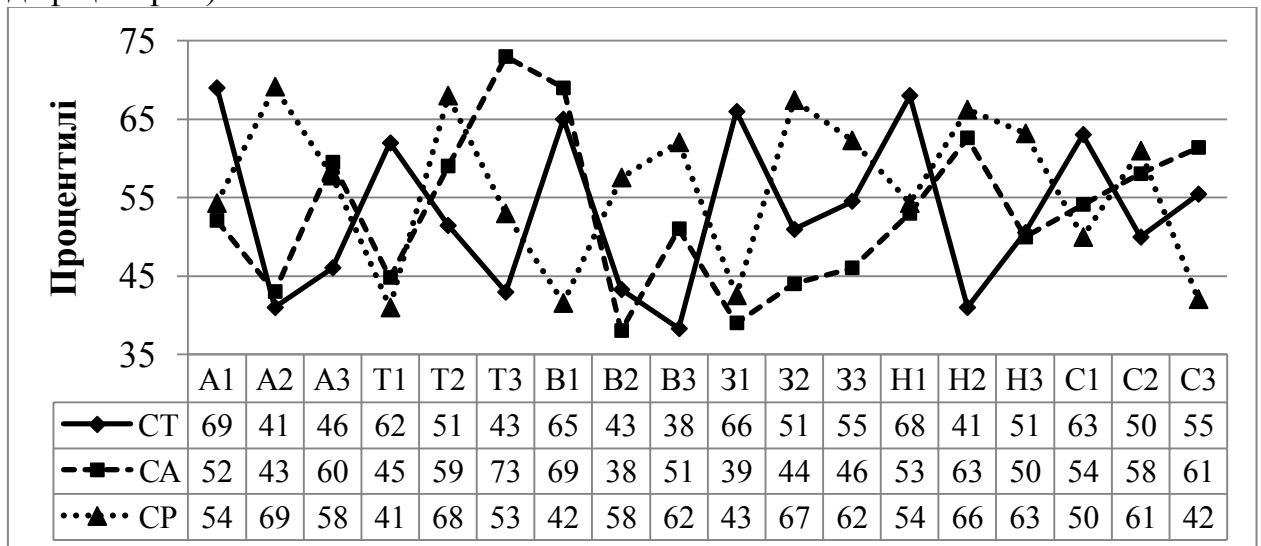

Рис. 3. Профілі Я-функцій груп осіб з різною функціональною спрямованістю переживання самотності

Примітка. Умовні скорочення: СТ – самотворчий, СА – адаптивний, СР – саморуйнівний.

На осі ОХ відмічені показники, що вивчаються, на осі ОУ розміщені одиниці вимірювання – проценти. Значення кожного показника, що відмічені на цьому графіку, є середнім арифметичним значенням конкретного

показника усіх представників кожної групи окремо. Діапазон від 0 до 25 (перший квартиль розподілення Q1) вважається діапазоном низьких значень показника; від 75 до 100 діапазоном яскраво виразних значень показника (Q4). Середня лінія ряду проходить через 50 перцентиль.

Візуальний аналіз профілів (див. рис. 2 і 3) показав, що в профілях емоційного (СЕ), когнітивного (СКГ), саморуйнівного типу (СР) показники деструктивної і дефіцитарної функцій Я розташовані вище середньої лінії ряду; профіль самотворчого типу (СТ) демонструє розташування показників у площині додатних значень; профілі груп конативно-регулятивного (СКР) і адаптивного типу (СА) демонструють високу виразність показників конструктивних, деструктивних і дефіцитарних Я-функцій тяжіння до високих значень додатного полюсу.

Представникам **емоційного типу** (СЕ) характерне: уникнення конфронтації, конфліктів, ситуацій «суперництва», страх брати на себе відповідальність, приймати рішення, відчуття власного безсилля, порожнечі, покинутості, нудьги, «хронічної» незадоволеності тим, що відбувалося, відчуття нездоланності життєвих труднощів (А₃+); неузгодженість емоційного досвіду, дисбаланс внутрішнього і зовнішнього, думок і почуттів, емоцій і дій (В₁-); конформність, низька здатність встановлювати і контролювати міжособистісну дистанцію (З₃+); образливість, агресивність, низька самооцінка (Н₂+); відмова від сексуальних контактів (С₃+).

Представникам **когнітивного типу** (СКГ) притаманні знижена активність, відсутність потреби у зміні життєвих умов (А₁-); страх відкидання, нездатність диференційовано ставитися до різних загроз і власного досвіду переживання життєвих ситуацій (Т₃+); складнощі у відстоюванні себе в міжособистісних контактах, вагання в правильності прийнятих рішень, орієнтація на зовнішні критерії та оцінки (З₃+); схильність до раціонального осягнення дійсності, низька чутливість до емоцій і потреб інших, нездатність до глибокого співпереживання (В₂+); невпевненість в собі, пасивність, прагнення теплих контактів, захисту в житті (Н₃+).

Особам **конативно-регулятивного типу** (СКР) властиві: здатність гнучко використовувати можливості чуттєвого й емоційного осягнення дійсності, контроль за реальністю, контрольованість тілесних станів, здатність до психічної концентрації (В₁+); уникнення конфліктів, схильність жертвувати власними інтересами, цілями і планами (А₃+); недостатня спроможність формувати цілісне уявлення про власну особистість, власні здібності і можливості (Н₃+); здатність спокійно, адекватно та тверезо оцінювати небезпеки реальної життєвої ситуації, приймати обґрунтовані, виважені рішення, толерантність до тривожних переживань (Т₁+).

Визначається, що особи **самотворчого типу** (СТ) переживання самотності характеризуються активністю, ініціативністю, відкритістю, комунікабельністю, креативністю, здатністю до конструктивного подолання труднощів (А₁+); високою самооцінкою, відкритістю в міжособистісних контактах, емоційною і духовною зрілістю (Н₁+); цілеспрямованістю, здатністю до вибору адекватної стратегії поведінки в актуальній ситуації

(31+); здатністю до виокремлення фантазій і мрій від справжніх подій, багатою емоційною палітрою (B1+); здатністю до обміну чуттєвими переживаннями і емоційним досвідом, відчуттям відповідальності, відданості в партнерських стосунках (C1+). Тривогу використовують для вирішення адаптаційних завдань, адекватного сприйняття дійсності (T1+).

Особам з *адаптивним типом* переживання самотності (CA) властива тенденція до емоційного знецінення важливих подій і значимих стосунків, регулювання поведінки, блокування активності, відчуття втоми, нудьги і душевної порожнечі (T3+); порушення контролю міжособистісної дистанції, труднощі в постановці і відстоюванні особистісно значущих цілей, неузгодженість емоційного досвіду, фокусування на негативних переживаннях (31-); здатність розрізняти думки та почуття, відносини і дії при утриманні відчуття їх цілісної суб'єктної приналежності (B1+); нестабільність ставлення до себе (від манії величі до повного знецінення), уникнення взаємних контактів в широкому спектрі ситуацій, односторонній характер комунікацій (H2+); недовіра до потенційних сексуальних партнерів (C3+); пасивна життєва позиція, схильність відкладати прийняття рішень, поступливість, уникнення ситуацій зіткнень інтересів (A3+).

Для осіб *саморуїнівного типу* переживання самотності (CP) характерні: схильність до руйнування контактів і відносин, злопам'ятність і мстивість, порушення емоційного та вольового контролю, недобррозичливість, конфліктність, агресивність, імпульсивність (A2+); підвищена тривожність, нерішучість, боязкість, сором'язливість, недовірливість, вираженість вегетативних стигм тривоги (пітливість, запаморочення, прискорене серцебиття тощо) (T2+); комунікаційні бар'єри, скутість, емоційне дистанціювання, орієнтація на гіперконтроль експресивності, байдужість, безініціативність, пасивна життєва позиція (32+); нетерпимість до критики, низька толерантність до фрустрації, схильність до побудови «аутистичного світу», відчуття нудьги і безрадінності існування (H2+); нечутливість до почуттів і потреб інших, зосередженість на переживаннях сьогодення, непослідовна, хаотична і невідповідна життєвій ситуації поведінка (B3+); уникнення сексуальних стосунків, які ретроспективно сприймаються як загрозові власній автономії (C2+).

Відмінність між психологічними характеристиками представників груп обстежених підтверджена статистично (t-критерій Ст'юдента).

Отже, використання якісного аналізу дозволило розглянути різноманіття індивідуально-психологічних характеристик осіб з різним типом схильності до переживання самотності і визначити особливості таких властивостей особистості, як: невротичність, депресивність, сором'язливість, дратівливість, емоційна лабільність, «Я-функції», життєстійкість, адаптивність, часова перспектива, самозмінювання, сенсожиттєві орієнтації, психологічне благополуччя, стиль саморегуляції поведінки.

Подальше застосування ідеографічного підходу дозволило доповнити і уточнити психологічні портрети представників груп з різним типом

схильності до переживання самотності та функціональною спрямованістю, дослідити їх індивідуально-психологічні особливості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено результати теоретико-емпіричного дослідження індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності, спрямованого на: вивчення феномену, його ознак та структурних елементів; визначення кола властивостей особистості, що супроводжують її прояви, розробки відповідного психодіагностичного інструментарію. Загалом, результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Схильність до переживання самотності у цій роботі розглядається як складна багаторівнева, цілісна властивість особистості, яка характеризується стійким комплексним відчуттям про брак, дефіцит позитивно забарвлених контактів, боязнь їх втрати, що виявляється в емоційних переживаннях, когнітивних міркуваннях, поведінкових проявах. Схильність до переживання самотності знаходить свій вираз в упередженому маркуванні більшості ситуацій як «самотньогогенних», у мобілізованості, постійній готовності у різних ситуаціях реагувати переживаннями самотності.

2. В контексті континуально-ієрархічного підходу розроблено структурну схему схильності до переживання самотності, як складної властивості особистості. З'ясовано покомпонентний склад показників: формально-динамічного рівня (потреба в самотності, ініціативність, широта, легкість, чутливість, стійкість, виразність), якісного (емоційний, когнітивний, конативно-регулятивний) та змістово-особистісного (установчий, мотиваційний рефлексивно-аналітичний, адаптивно-захисний). Розкрито функціональну спрямованість переживання самотності (самотоворча, адаптивна, саморуйнівна). Визначено риси особистості, що супроводжують прояви схильності до переживання самотності.

3. Створено (у співавторстві), відповідно до вимог психометрики, оригінальний комплекс психодіагностичного інструментарію, що спрямовані на вивчення показників схильності до переживання самотності: тест-опитувальник «Диференціальна діагностика схильності до переживання самотності» (ДИСПС)», процедура «Експрес-діагностика переживання самотності за допомогою дименціональних шкал», методика «Функціональна спрямованість переживання самотності (ФСПС) та методика «Самооцінка переживання самотності». Апробація цих методик на репрезентативній вибірці показала достатню міру валідності і надійності, що дозволяє застосовувати їх як у наукових, так і практичних цілях. Розроблено комплекс психодіагностичних методик, що спрямований на діагностику теоретично визначеного спектру властивостей особистості, які аранжують прояви переживання самотності.

4. Теоретично обґрунтовано та емпірично доведено існування значущих додатних зв'язків між показниками схильності до переживання самотності та показниками властивостей особистості, що супроводжують її прояви:

деструктивною та дефіцитарною агресією, тривогою, нарцисизмом, внутрішнім та зовнішнім Я-обмеженням, невротичністю, депресивністю, роздратованістю, емоційною лабільністю, сором'язливістю, що свідчать про взаємовплив означених рис. Від'ємні взаємозв'язки виявлено з показниками психологічного благополуччя, сенсожиттєвих орієнтацій, життєстійкості, схильності до самозмінювання, часовою перспективою, соціальною адаптивністю, що вказує на їх участь в опануванні емоційних, когнітивних та поведінкових проявів у разі виникнення «самотньоогених» ситуацій.

5. Проведений факторний аналіз дозволив згрупувати простір показників усіх досліджуваних властивостей особистості у п'ятифакторну модель, що охоплює найтиповіші ознаки схильності до переживання самотності: фактор I – «схильність до переживання самотності – адаптивність», фактор II – «баланс афекту – автономія», фактор III – «деструктивний нарцисизм – конструктивне внутрішнє обмеження Я», фактор IV – «стиль саморегуляції поведінки» – «самотність як життєвий вибір», фактор V – «екстраверсія – прийняття самотності».

6. Виокремлено (методом «асів») групи осіб з домінуванням одного з якісних показників схильності до переживання самотності (мономодальні типи) – емоційним, когнітивним, конативно-регулятивним та за рівнем загального показника (поліmodalний тип); групи осіб за типом функціональної спрямованості: самотворчим, адаптивним, саморуїнливим. З'ясовано психологічні характеристики осіб, схильних до переживання самотності означених типів. Встановлено, що для осіб *емоційного типу* самотності властиві тривожність, збудливість, недостатній самоконтроль, труднощі в управлінні емоціями, невпевненість в собі, відчуття порожнечі, покинутості і нудьги; відчуття нездоланності життєвих труднощів, негативне ставлення до минулого, покладання на долю, песимістичне ставлення до майбутнього. Доведено, що для осіб *когнітивного типу* самотності характерна конформність, поступливість, стриманість, інтровертність, низька самооцінка; страх відкидання в міжособистісних контактах, відчуття безпорадності, орієнтація на раціональне осягнення дійсності; зосередження на особистих проблемах, схильність до «самокопання», амбівалентне ставлення до подій минулого. Виявлено, що особи *конативно-регулятивного типу* самотності відрізняються контролем емоційних експресивних реакцій, схильністю до самоаналізу, самокритичністю, здатністю приймати обґрунтовані і виважені рішення, толерантністю до тривожних переживань, позитивною оцінкою минулого, гедоністичним ставленням до сьогодення.

7. При вивченні функціональних типів переживання самотності встановлено, що осіб *самотворчого типу* переживання самотності характеризує яскравість емоційних проявів, невимушеність поведінки, товариськість, відкритість, різноманіття інтересів і спонукань, емпатичність, соціальна сміливість, рішучість, схильність до ризику; здатність до конструктивного подолання труднощів, висока самооцінка, інтегрованість внутрішнього досвіду, високий рівень життєстійкості. У осіб *адаптивного типу* самотності домінує висока соціальна пристосованість, поступливість,

відповідальність, порядність, прагнення до суспільного визнання, залежність в міжособистісних стосунках, емоційне знецінення важливих подій, відчуття втоми, нудьги і душевної порожнечі, труднощі в постановці і відстоюванні особистісне значущих цілей, неузгодженість емоційного досвіду, фокусування на негативних переживаннях, пасивна життєва позиція, Встановлено, що для осіб *саморуїнливого типу* самотності властиві: виражена дезорганізація поведінки, дратівливість, знижений самоконтроль, тривожність, напруженість, схильність до депресивних станів, недостатній контроль над ситуацією, невпевненість в собі, скутість і закритість, емоційне дистанціювання, схильність до руйнування контактів, труднощі в самореалізації, відчуття безпорадності, страх щодо майбутнього, відсутність довіри до себе і інших, схильність до самозвинувачувальних реакцій, безініціативність, фаталізм.

Дисертаційна робота містить перспективи подальшого вивчення проблеми індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності. Перспективою подальших досліджень є вивчення змістовно-особистісних та соціально-імперативних показників, дослідження гендерних, статевих аспектів цієї проблеми, шляхів опанування переживання самотності, удосконалення методів психодіагностики, розробка психокорекційних програм з урахуванням індивідуальної специфіки переживання самотності.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Бедан В.Б. Самотність у просторі сенсожиттєвих орієнтацій. *Наука і освіта*. № 11. Одеса, 2014. С. 39-44.
2. Бедан В.Б. Переживання самотності як чинник психологічного благополуччя. *Наука і освіта*. Одеса, 2015. №10. С. 121-126.
3. Бедан В.Б. Психологічні характеристики осіб схильних до переживання самотності різного типу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* №2 (46). Северодонецьк, 2018. С. 30-41.
4. Бедан В.Б. Життєстійкість як чинник схильності особистості до переживання самотності. *Вісник Одеського університету*. Серія Психологія Том 23. Випуск 2 (48). – с. 23-33.
5. Бедан В.Б. Презентація інструменту оцінки схильності особистості до переживання самотності / О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. *Наука і освіта*. Одеса, 2018. №5. С. 5-18.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

6. Bedan V. Personality prerequisites leading to loneliness. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. III (22). Issue: 45. 2015. С. 62-65.

Публікації в інших наукових виданнях:

7. Бедан В.Б. Особливості самоставлення та переживання самотності в юнацькому віці. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. мат. наук-

практ конф. молодих вчених та студентів (Одеса, 23 травня 2013 р.). Одеса: Ледарук, 2013. С. 119-126.

8. Бедан В.Б. Специфіка адаптивності самотніх осіб. *Особистість у сучасному світі*: матеріали III Всеукраїнського конгресу з міжнародною участю. Київ: «Інформ.-аналіт. агентство», 2014. С. 560-564.

9. Бедан В.Б. Життестійкість осіб з різним типом переживання самотності. О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. *Актуальні проблеми сучасної психології*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Одеса, 29 квітня 2014 р.). Одеса: Лерадрук, 2014. С. 48-54.

10. Бедан В.Б. Автономність і переживання самотності: емпіричний пошук співвідношення їх показників. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. мат. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (м. Одеса, 14 травня 2015 р.). Одеса: Ледарук, 2015. С. 103-109.

11. Бедан В.Б. Особливості емоційного вигорання осіб, схильних до переживання самотності. О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: ВМВ, 2016. С. 175-182.

12. Бедан В.Б. Переживання самотності у співвідношенні з соціальним інтелектом студентів психологів. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. мат. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (м. Одеса, 18-21 травня 2017 р.). Одеса: Гельветіка, 2017. С. 446-448.

13. Бедан В.Б. Функціональна спрямованість переживання самотності. О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Одеса, 25-26 травня 2017 р.). Одеса: ВМВ, 2017. С. 177-184.

14. Бедан В.Б. та співавтори. Опитувальник часової перспективи Зімбардо: результати валідації російської версії на російськомовних українцях та перегляду ключів української версії. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Т.6. Випуск 37-1. Видавець Гнозис, 2017. С. 428-449.

15. Бедан В.Б. Схильність до переживання самотності: компонентний склад показників. *Проблема сучасної психології особистості*: зб. мат. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (м. Одеса, 17-18 травня 2018 р.). Одеса: ВМВ, 2018. С. 204-209.

Авторські свідоцтва:

16. А.с. Тест-опитувальник «Диференціальна діагностика схильності особистості до переживання самотності (ДИСПС)». О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. № 76765; опубл. 09.02.2018 р. 62 с.

17. А.с. Комплекс психодіагностичних методик оцінки переживання самотності. Методика «Самооцінка стану переживання самотності», процедура «Експрес-діагностика переживання самотності за допомогою дименціональних шкал», методика «Функціональна спрямованість переживання самотності». О.П. Саннікова, В.Б. Бедан. № 76766; опубл. 09.02.2018 р. 73 с.

АНОТАЦІЯ

Бедан В.Б. Індивідуально-типологічні особливості схильності особистості до переживання самотності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2018.

У дисертаційній роботі викладено результати дослідження індивідуально-типологічних особливостей схильності особистості до переживання самотності, що розглядається як системна багаторівнева властивість особистості, яка характеризується стійким комплексним відчуттям про недолік, недостатність позитивно забарвлених контактів, або боязнь їх втрати, що виявляється у власних емоційних, когнітивних, поведінкових репрезентаціях. Схильність до переживання самотності знаходить свій вираз в упередженому маркуванні більшості ситуацій як «самотньо-генних», у мобілізованості, постійній готовності у різних ситуаціях реагувати переживаннями самотності. У контексті континуально-ієрархічного підходу експліковано та описано формально-динамічні, якісні, змістово-особистісні та соціально-імперативні складові схильності до переживання самотності. Створено (у співавторстві) комплекс оригінальних методик. Визначено взаємозв'язки показників схильності до переживання самотності та функціональної спрямованості з агресією, тривогою, нарцисизмом, внутрішнім та зовнішнім Я-обмеженням, часовою перспективою, життєстійкістю, психологічним благополуччям, стильовими особливостями поведінки, адаптивністю, а також факторами особистості, які діагностовані за допомогою Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI): невротичністю, депресивністю, сором'язливістю, дратівливістю, емоційною лабільністю. Досліджено індивідуально-психологічні характеристики представників емоційного, когнітивного, контрольного-регулятивного, самотворчого, адаптивного та саморуїнного типів переживання самотності.

Ключові слова: особистість, самотність, переживання самотності, схильність до переживання самотності, індивідуально-типологічні особливості, типи самотності, функціональна спрямованість переживання самотності.

Бедан В.Б. Индивидуально-типологические особенности склонности личности к переживанию одиночества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2018.

В диссертационной работе представлены результаты исследования индивидуально-типологических особенностей склонности личности к переживанию одиночества, которая рассматривается как сложное, многоуровневое свойство личности, характеризующееся устойчивым

комплексным ощущением дефицита положительно окрашенных контактов или боязнь их потерять, что проявляется в эмоциональных, когнитивных, поведенческих репрезентациях. Склонность к переживанию одиночества проявляется в маркировке большинства ситуаций как «одиноконных», в мобилизованности, постоянной готовности в разных ситуациях реагировать переживаниями одиночества. В контексте континуально-иерархического подхода эксплицированы и описаны формально-динамические, качественные, содержательно-личностные и социально-императивные компоненты склонности к переживанию одиночества. Создан (в соавторстве) комплекс оригинальных методик, направленных на изучение показателей склонности к переживанию одиночества: «Дифференциальная диагностика склонности к переживанию одиночества» (ДИСПО)», процедура «Экспресс-диагностика переживания одиночества с помощью димензиональных шкал», методика «Функциональная направленность переживания одиночества (ФНПО) и методика «Самооценка переживания одиночества». Апробация созданных оригинальных методик доказала их достаточную надежность и валидность, что дает основание использовать их в теоретических и практических целях. Выявлены взаимосвязи показателей склонности к переживанию одиночества и функциональной направленности с агрессией, тревогой, нарциссизмом, внутренним и внешним Я-ограничением, жизнестойкостью, смысловыми ориентациями, психологическим благополучием, временной перспективой, самоизменением, адаптивностью, стилями саморегуляции поведения, а также факторами личности, которые диагностированы с помощью Фрайбургского личностного опросника (FPI): невротичностью, депрессивностью, застенчивостью, раздражительностью, эмоциональной лабильностью. Исследованы индивидуально-психологические характеристики представителей эмоционального, когнитивного, контрольно-регулятивного, созидющего, адаптивного, разрушающегося типов переживания одиночества.

Ключевые слова: личность, одиночество, переживание одиночества, склонность к переживанию одиночества, индивидуально-типологические особенности, типы одиночества, функциональная направленность переживания одиночества.

Bedan V.B. Individually-typological features of the propensity of personality to experience loneliness. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of psychological sciences in the specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky», Odessa, 2018.

The dissertation paper presents the results of the study of individually-typological features of personality propensity to experiencing loneliness which is considered as a complex, multi-level personality trait characterized by a stable complex feeling of lack of positively colored contacts or fear of losing them, manifesting itself in emotional, cognitive and behavioral representations. The

propensity to experience loneliness is manifested in the deliberate labeling of most situations as «causing-loneliness», in mobilization, and constant readiness in different situations to respond with experiences of loneliness. In the context of the continually-hierarchical approach, formal-dynamic, qualitative, content-personal, and social-imperative components of the propensity to experience loneliness are explicated and described. A set of original methods aimed at studying the indicators of the propensity to experience loneliness has been created (co-authored): «Differential diagnostics of the propensity to experience loneliness» (DPEL), a modified procedure «Express diagnostics of experiencing loneliness using dimensional scales», the method «Functional orientation of experiencing loneliness (FOEL)» and the method «Self-assessment of experiencing loneliness». Approbation of the created original methods proved their sufficient reliability and validity which gives reason to use them for theoretical and practical purposes. The interrelation of the indices of the propensity to experience loneliness with aggression, anxiety, narcissism, internal and external self-restriction, resilience, life-sense orientations, psychological well-being, temporal perspective, self-change, adaptability, styles of self-regulation of behavior, as well as personality factors diagnosed with Freiburg personal questionnaire (FPI): neurotism, depressiveness, shyness, irritability, emotional liability. The individual psychological characteristics of the representatives of the emotional, cognitive, control and regulative, creative, adaptive, destructive types of loneliness experiences are studied.

Key words: personality, loneliness, loneliness experience, propensity to loneliness experience, individually-typological features, types of loneliness, functional orientation of loneliness experience.